

Heilige dwazen

Pussy Riot past in kerktraditie

Vanwege "opzettelijk hooliganisme, gemotiveerd door haat en vijandigheid tegen een religieuze groep", veroordeelde een rechter in Moskou drie leden van de band Pussy Riot tot twee jaar straffkamp. Heleen Zorgdrager rekent deze jonge feministische punkers veeleer tot de 'heilige dwazen'.

DOOR HELEEN ZORGDRAGER FOTO NOVUM/REUTERS

De oude baboesjka's die de kathedraal in Moskou dagelijks schoonhouden en het winkeltje met stichtelijke lectuur beheren, toonden zich geschokt. In de rechtszaak tegen Pussy Riot getuigden ze: "Ze droegen kleren in schreeuwerige kleuren, die niets verhulden! Ze sprongen wild en gooiden hun benen in de lucht. Ze schreeuwden leuzen tegen het geloof. En dat allemaal op die heilige plek, vlakbij de heilige iconen." Priesters van de Russisch-orthodoxe kerk spraken van "het werk van de duivel". De prominente aartspriester Vsevolod Chaplin riep om "goddelijke vergelding".

Ware iconen

Na de arrestatie van de drie bandleden Maria Alyokhina, Nadezhda Tolokonnikova en Yekaterina Samutsevitch riep patriarch Kirill zondag 22 april uit tot een dag van gebed "ter verdediging van het orthodoxe christelijke geloof". Duizenden gelovigen verzamelden zich bij de Christus de Verlosser-kathedraal. De patriarch ging voor in de liturgie en voerde daarna de processie aan waarin iconen en andere religieuze voorwerpen werden meegedragen die 'ontheiligd' zouden zijn door de laaghartige aanval op de kerk. Intussen bleven de kerkleiders vroom beweren dat de kerk natuurlijk niet tussenbeide kon komen nu de zaak bij de rechter lag.

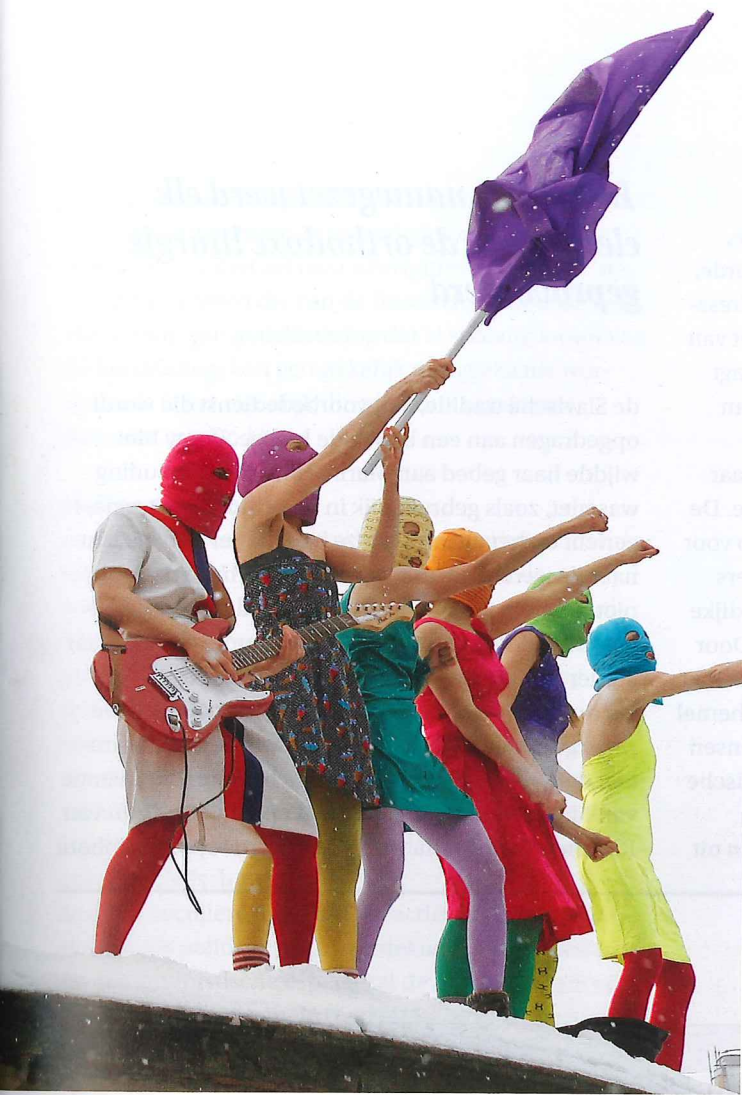
Ademloos volgde ik de rechtszaak, inclusief het drie uur durende voorlezen van het vonnis door rechter Marina Syrova op 17 augustus in de Moskouse rechtbank, live te volgen via televisiekanalen. De jonge vrouwen in de glazen kooi zijn tot ware iconen uitgegroeid.

Pussy Riot staat in een eerbiedwaardige traditie van kerkcritici.

Uiterlijk onbewogen, soms een ironische glimlach om de lippen. Intrigerend, hun meisjesachtige bloesjes en dat T-shirt met die jaren '70 tekst '¡No pasarán!' Wat maakt dat de Russisch-orthodoxe kerk zo furieus reageerde? Welke strijd is hier gaande? Welke politieke, religieuze en culturele twistpunten veroorzaken deze explosieve cocktail?

De zaak kwam pas aan het rollen door de video op internet. Op dinsdagmorgen 21 februari hadden de vrouwen van Pussy Riot hun *flash performance* gedaan in de Christus de Verlosser-kathedraal. Er was (anders dan de media vaak berichten) geen dienst aan de gang. Aanwezig in de kerk waren slechts vrijwilligers, vooral oudere vrouwen, naast veiligheidspersoneel en enkele toeristen. Het optreden duurde nog geen minuut. De beveiligers duwde de vrouwen van het podium. Aanvankelijk leek de zaak in de doofpot te verdwijnen. Ook eerder die week had er geen haan naar gekraaid toen de punkband in een andere kerk in Moskou een 'generale repetitie' had gehouden, die keer met gitaren erbij. De videobeelden van deze beide performances werden in de studio gemonteerd tot een videoclip en het *Punk Moleben*-lied (het punkgebed) werd eronder gezet. Kort na het verschij-

De performances van Pussy Riot zijn vormen van uitgekiende avant-gardekunst

nen van de clip op Youtube volgde de arrestatie van drie van de vijf betrokken bandleden. De andere twee zijn inmiddels naar het buitenland gevlucht om uit handen van de justitie te blijven.

De rechtszaak concentreerde zich helemaal op de ultrakorte actie in de kerk zelf. De 'slachtoffers' (de vrouwen en mannen die aan het werk waren in de kerk) moesten vertellen hoe diep ze in hun religieuze gevoelens waren gekwetst en beledigd. Het internet-filmpje waar het allemaal om begonnen was, bleef buiten beschouwing en daarmee ook de tekst van het lied. Zo bleven president Poetin en patriarch Kirill gewiekst buiten schot.

Stemmen van de straat

De mensen die zeggen dat de muziek van Pussy Riot niet om aan te horen is, hebben gelijk. Want Pussy Riot is niet uit op het maken van goede muziek. Ze zien zichzelf niet als een muziekgroep maar als politieke activisten. De naam Pussy Riot staat voor een collectief van ongeveer tien uitvoerende vrouwelijke kunstenaars en vijftien mensen die het technische werk doen. Pussy Riot geeft nooit concerten. Het podium voor hun flitsoptredens zijn publieke plaatsen

zoals een metrostation, een museum, of een kerk – en uiteindelijk het internet. Hun optredens zijn altijd onverwacht en illegaal. Centraal staat de politiek geladen boodschap.

Het 'uniform' van neonkleurige minijurken en mail-lots, en de kenmerkende bivakmuts over het hoofd, onderstrepen dat het niet om de individualiteit van de artiesten gaat. Ze moeten anoniem blijven. Dat is onderdeel van het politieke concept. Het punt is dat het *iedereen* van de straat zou kunnen zijn. Ze zingen opzettelijk met rauwe stemmen – het zijn de stemmen van de straat.

Pussy Riot noemt zich feministisch. Dat is een impopulaire term in Rusland, zelfs onder progressieve intellectuelen. De rechtbank voerde het feminisme aan als bewijs voor hun "religieus gemotiveerde haat". Door in het domein binnen te dringen van de orthodoxe kerk, waarvan bekend is dat haar dogmatische beginselen niet te verenigen zijn met het feminisme, hebben ze bewust religieuze haat tentoongespreid. Ze kozen de plek doelgericht uit. De Christus de Verlosser-kathedraal is een religieus en nationaal icoon. In de jaren '90, na de ineenstorting van de Sovjet-Unie, werd de nieuwe kathedraal gebouwd als een kopie van de oorspronkelijke die onder Stalin verwoest was. Het gigantische bouwwerk, de grootste orthodoxe kerk ter wereld, staat symbool voor de herrijzenis van de Russisch-orthodoxe kerk na de donkere jaren van het communisme.

Hier werd op 1 februari 2009 Kirill Gundryaev geïntroniseerd als patriarch van de Russisch-orthodoxe kerk. Sindsdien wordt de kathedraal, in de woorden van Pussy Riot-lid Yekaterina Samutsevitch, gebruikt als "een flonkerend decor voor de politiek van onze veiligheidsdiensten". Op de grote feestdagen gaat patriarch Kirill voor. Met Pasen en Kerst wonen Poetin en andere politieke leiders de dienst bij. Men noemt de kathedraal wel spottend een "toegevoegd regeringsgebouw".

In dit opzichtige symbool van de verstrengeling van politieke en religieuze macht richtte Pussy Riot haar gebed tot de Maagd Maria "om ons te verlossen van Poetin". Verder klonk het dat de patriarch "in Poetin gelooft terwijl hij beter in God kan geloven". Het gebed draait de posities van heiligen en zondaars om: Maria, sta de dissidenten bij, de homo's, de vrouwen die moeten baren en liefhebben, en verdrijf die valse heilige, Poetin.

Acteren op de grens

Het optreden van Pussy Riot zat vol provocatieve, grensoverschrijdende elementen. Hun felgekleurde, nauwsluitende kleding spot met de orthodoxe dresscode voor vrouwen. In de vitaliteit en seksualiteit van hun bewegingen en in het luide schreeuwen daagt Pussy Riot alle kerkelijke normen ten aanzien van vrouwen uit.

Grensoverschrijdend was zeker ook de plaats waar ze optraden, op de verhoging voor de iconostase. De vrouwen eisten de heilige ruimte van de kerk op voor een alternatieve liturgie waarin zij de voorgangers waren. Ze voerden het gebed uit voor de Koninklijke Deuren die toegang geven tot de altaarruimte. Door de Koninklijke Deuren treedt de gewijde priester met de sacramenten van brood en wijn. Zo worden hemel en aarde, het heilige en het profane, God en mensen met elkaar verbonden. Op deze gevaarlijke, kritische grens acteerden de vrouwen.

Hun punkgebed was een variant op een *moleben* uit

Bewust en nauwgezet werd elk element uit de orthodoxe liturgie geprovoceerd

de Slavische traditie, een voorbededienst die wordt opgedragen aan een bepaalde heilige. Pussy Riot wijdde haar gebed aan Maria. Hun gebedshouding was niet, zoals gebruikelijk in de orthodoxe liturgie, gericht op het altaar maar ze baden met hun gezicht naar de wereld, de mensen. Alsof het heil voorlopig niet te verwachten is van de god die daar aan het altaar bemiddeld wordt door een corrupte clerus, maar eerder van gewone mensen.

De muziek van het gebed versterkt het contrast. De rauw geschreeuwde aanklachten worden onderbroken door ijl, zuiver zingen van de bede om interventie van Maria. De zang is gebaseerd op het *Ave Maria* van Rachmaninov. Maria wordt gestileerd tot een symbool

Het bisdom Rotterdam zoekt per onmiddellijk een **PROJECTMEDEWERKER M25 – M/V • 0,8 FTE**

M25 is een kerkelijk diaconaal project voor jongeren tussen 12 en 18 jaar. Via vrijwilligersactiviteiten leren zij wat het inhoudt om iets te kunnen betekenen voor de minder bedeelden in onze samenleving. Dit naar het motto van Mattheüs 25: wie iets gedaan heeft voor de minsten heeft iets gedaan voor Christus (zie ook www.mtwentyfive.nl). De projectmedewerker M25 krijgt tot taak om in verschillende samenwerkingsverbanden M25-groepen op te richten. Daarnaast begeleidt en ondersteunt hij/zij de bestaande M25-groepen.

Van de kandidaat wordt verwacht dat deze:

- op inspirerende wijze het M25-project kan promoten en verder ontwikkelen;
- beschikt over goede sociale en communicatieve vaardigheden;
- zelfstandig en in teamverband kan werken;
- oog heeft voor de kwaliteiten van vrijwilligers en voor het belang van hun werkzaamheden;
- houdt van afwisselende werksituaties en werkplekken;
- beschikt over rijbewijs-B en eigen vervoer;
- niet opziet tegen afwisselende werktijden;
- zelf een gelovig Rooms Katholiek is, die kerkelijk betrokken is bij zowel de wereldkerk als de plaatselijke kerk.

De kandidaat heeft een door de bisschop van Rotterdam erkende pastoraal theologische opleiding afgerond (een andere relevante opleiding is bespreekbaar) en is bij voorkeur bekend met het M25-project. Arbeidsvoorwaarden conform de rechtspositieregeling voor het lekenpersoneel in dienst van het bisdom Rotterdam. Aanstelling geschiedt in eerste instantie op tijdelijke basis voor de duur van één jaar. Bij continuering van de financiering wordt het contract met twee jaar verlengd. Uw brief met curriculum vitae richten aan: Bisdom Rotterdam, t.a.v. dhr. R.R.P.M. Peeters, hoofd Personeel en Organisatie, Koningin Emmaplein 3, 3016 AA Rotterdam.

Informatie bij drs. J.H.M. Maasen, medewerker sectie Dienen. Tel. 010 281 51 84

van zuiverheid, eerlijkheid en integriteit tegenover het duivelse pandemonium van religieuze en politieke macht. Pussy Riot zet haar alternatieve religieuze verbeelding in tegen die van de Russisch-orthodoxe kerk. Het verwijt van godslastering dat al spoedig kwam van de kerkleiding, kon gemakkelijk teruggekaatst worden: wie is het eigenlijk die misbruik maakt van de naam van God?

Heilige dwazen

In de discussies zie ik verschillende interpretaties met elkaar botsen. De rechtbank veroordeelde de actie van Pussy Riot als "opzettelijk *hooliganisme*, gemotiveerd door haat en vijandigheid tegen een religieuze groep". De orthodoxe kerk maakt in haar duiding dankbaar gebruik van het repertoire rondom duivelse bezetenheid. Benadrukt wordt hoe ongecontroleerd en obscene de vrouwen(lichamen) zich bewogen, en hoe lelijk en onverstaanbaar ze schreeuwden. De liturgische processie van 22 april had veel weg van een exorcistisch ritueel.

In meer seculiere termen is de actie van Pussy Riot te duiden als politieke avant-gardekunst. Wie vooral let op het feministische aspect, zal de nadruk leggen op het ondermijnen van de (kerkelijk bepaalde) sekserollen en -symbolen.

Er is nog een andere duiding mogelijk. De Slavisch-orthodoxe traditie kent een spiritueel type dat in de geschiedenis vaak als alternatief opdook. Als het instituut te rigide werd, was daar de heilige dwaas, de dwaas in Christus, de *yurodiviy*. Met hun ontregelende gedrag (naakt over straat lopen, vreemde dingen roepen) konden deze mannen en vrouwen de officiële kerk een spiegel voorhouden. Dat 'heilige dwaas' vond ik in een petitie van christelijke mensenrechten-activisten uit Rusland aan de Wereldraad van Kerken. Zij plaatsen Pussy Riot in de eerbiedwaardige traditie van heilige dwazen die op cruciale momenten de kerk tot de orde wisten te roepen.

Laten we ervoor waken om de kwestie Pussy Riot voor te stellen als een strijd tussen het traditioneel-religieuze Oosten en het verlichte Westen. Het is meer een kloof die door Rusland en ook door de Russisch-orthodoxe kerk zelf heen loopt. Traditionalisten staan tegenover modernisten, verticale macht tegenover een ontwakende *civil society*. Maar nog meer staat op het spel wie het recht heeft uit te maken wat goed is en wat kwaad, wat waarheid is en wat leugen, en wat uiteindelijk heilig mag heten. ■

Heleen Zorgdrager doceert aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Amsterdam, en aan het Institute of Ecumenical Studies in Lviv, Oekraïne. Met dank aan Marina Shishova en Anne-Marie Korte.

Aanwezig zijn

Ik zat op het stilliggende vissersschip en keek naar de rand in het water waar de zandplaat begon die steeds groter werd, naar de rommelige hoopjes wier en de donkere oesterbanken die boven water kwamen te liggen, naar het zilveren zonlicht op het wad, naar de lucht die in de verte wazig werd en het eiland aan de horizon af en toe leek te laten zweven.

Je kijkt en kijkt en het oog raakt niet verzadigd van zien. Het is alsof je je kijken wordt, en de beelden vervullen je geheel, beelden die bestaan uit zonlicht, uit wit van de boot, uit grijsblauw van het water, uit blauw van de lucht, uit donker slik en lichter zand met heldere poeltjes erop – ach nu ja, opsommingen hebben geen zin want na een poosje maak je zowel enorm véél onderscheid in wat je ziet, als geen meer omdat je als het ware alles wordt wat je ziet. Je bént je oog.

Midden op het wad zijn, is een bijkans mystieke ervaring, al loop je er heel onmystiek in een waadpak door de zuigende blubber te zwoegen en ruikt het behalve naar zee ook naar rottens en slijk.

Met een hoofd vol lucht en zon weer naar huis. Er was een fotograaf meegeweest die foto's zou opsturen. En dat deed hij ook. Prachtige foto's, van ons kleine groepje zompnd over het wad, woelend in de blub naar kokkels, netten uitzettend uit een kleine boot. Maar die foto's waren toch helemaal niet wat ik me herinnerde. De werkelijkheid had bestaan uit de kleine geluidjes die droogvallend wad maakt, een zacht borrelen en sissen van water en lucht. Uit het gevoel van het bijkans lauwe water in de lauwe lucht, uit de wind die irritant mijn haar voor mijn gezicht blies, uit in de ruimte zijn.

Kijken, besepte ik ineens, is maar een klein deel van het verhaal. Aanwezig zijn is heel iets anders.

Wist ik dat dan niet? Jawel. Maar het overviel me als een inzicht van jewelste: dat wat je ziet, op een foto, hoe mooi en goed die foto ook is, maar een heel klein beperkt afspiegelingetje is van de werkelijkheid. Dat een foto, hoe scherp ook, hoe goed gekozen, armoedig is vergeleken met het leven zelf.

En dat we, foto's kijkend die ons zeggen hoe het verderop op de wereld is, bijna niets weten. Hoeveel dat niets ook is.